

BRONISŁAWA KOPCZYŃSKA-JAWORSKA

Z BADAŃ NAD PASTERSTWEM I HODOWLĄ NA PODHALU

Badania na Podhalu prowadzone były przeze mnie od 1951 r. w ramach planu badawczego i problematyki naczelnej Zakładu Etnografii U.Ł., dotyczącej badania pomocy wzajemnej i współdziałania w kulturach tradycyjnych. Jako przykład spółki gospodarczej została opracowana i opublikowana monografia pasterstwa w Beskidzie Śląskim (Prace i Materiały Etnograficzne, t. 8—9: 1950/51). Pomimo żywych tradycji pasterskich szalaństwo na Śląsku w chwili obecnej odgrywa niewielką rolę gospodarczą. W badaniach nie zrealizowano jednego z podstawowych postulatów badawczych, a mianowicie zagadnienia wpływu pasterstwa na życie wsi podgórskiej w odniesieniu do uchwycenia wszystkich funkcji społecznych tej gospodarki. W dalszych planach badawczych postanowiono więc prowadzić badania na Podhalu, gdzie pasterstwo ze względu na naturalne tereny wypasu ma ciągle jeszcze możliwości rozwoju.

W ciągu lat 1951—1953 zebrano podstawowe materiały w terenie, przy czym w pierwszej fazie przeprowadzono badania nad organizacją pasterstwa w Tatrach i jego wpływem na życie gospodarcze wsi podhalańskiej (badania prowadzone w konkretnych wsiach w ramach badań U. Ł. i PTL), w drugiej fazie przeprowadzono poszerzone przestrzennie badania uwzględniające przebieg prac „na szalasach” oraz odmiany organizacyjne szalaństwa na poszczególnych halach (badania zespołowe Zakładu Etnografii U.Ł. w ciągu dwóch sezonów badawczych), wreszcie w trzeciej fazie prac tematykę poszerzono w ten sposób, że badaniami objęto całokształt zagadnień hodowli na Podhalu.

W ramach prac Zespołu Etnograficznego IHKM PAN prace badawcze nad pasterstwem i hodowlą szły w trzech kierunkach: 1. Badania terenowe, 2. Badania biblioteczne i archiwalne 3. Opracowanie materiałów.

Badania terenowe. W okresie sprawozdawczym badania terenowe objęły razem 6 tygodni prac badawczych w terenie, z czego połowa czasu poświęcona była na uzupełniające badania pasterstwa, a pozostały czas przeznaczono na badania monograficzne hodowli.

Badania biblioteczne i archiwalne. W okresie sprawozdawczym przepracowano literaturę historyczno-gospodarczą wprowadzającą w stosunki podhalańskie i na jej podstawie opracowano zarys

stosunków historyczno-gospodarczych Podhala od czasów najdawniejszych do końca XIX wieku. Opracowanie podjęte jako przygotowanie badacza do dalszej pracy objęło: historię osadnictwa, stosunki prawnowłasnościowe w okresie feudalnym, zagadnienie zróżnicowania klasowego i walk klasowych na Podhalu oraz sytuacji gospodarczej Podhala na tle stosunków galicyjskich w XIX wieku (ok. 33 ss. maszynopisu). W dalszym ciągu prac przerabiano literaturę podstawową oraz wzmianki o pasterstwie w Tatrach. W wyniku tych prac zebrano materiał do rozumowanej bibliografii prac o pasterstwie w Tatrach (ok. 120 pozycji bibliograficznych) oraz materiały porównawcze do wykorzystania w dalszych opracowaniach.

Opracowanie materiałów. Jeżeli chodzi o opracowanie materiałów badawczych, pracę rozpoczęto od uporządkowania i posegregowania materiałów terenowych w ten sposób, aby dostosować je do trzech odrębnych opracowań: 1. Zagadnienie organizacji pasterstwa w Tatrach; 2. Podstawy społeczno-gospodarcze pasterstwa tatrzańskiego; 3. Monografia hodowli na Podhalu wraz z historycznym zarysem stosunków gospodarczych na Podhalu.

Prace powyższe znajdują się w różnym stadium opracowania. Opracowanie pierwsze miało na celu krytyczne pokazanie metody pracy badawczej poprzez zestawienie dotychczasowych prac w zakresie organizacji pasterstwa tatrzańskiego z wynikami badań własnych. Organizacja wypasu w pasterstwie wysokogórskim na Podhalu została pokazana poprzez omówienie stosunków własnościowych, charakteru eksploatacji terenów pastwiskowych, tradycyjną organizację szałasów owczego oraz pokazanie nowej organizacji wypasu. Centrum zainteresowań badawczych stanowiła istota wspólnej gospodarki pasterskiej (ryc. 38).

W wyniku badań stwierdzono, że wypas oparty jest na wspólnej własności terenów wypasowych. Udziały przechodzą drogą dziedziczenia, mogą być jednak przedmiotem sprzedaży i kupna. Dla współwłaścicieli hali współdziałanie celem jej eksploatacji jest koniecznością. Nie zawsze jednak zespół tworzy spółkę pastwiskową, gdyż często nie jest zorganizowany w celowy związek gospodarczy. Zrzeszenie celem wspólnego wypasu owiec (szałas) organizowane jest albo przez współwłaścicieli hali, albo przez bacę. Zagadnieniem, na które zwrócono specjalną uwagę, był indywidualny wkład pracy członków zespołu wypasowego; pokazano je na tle porównawczym z innymi terenów. W związku z tym ostatnim zagadnieniem zajęto się instytucją bacy-przedsiębiorcy, kierującego gospodarstwem „na szałasie”. Praca powyższa znajduje się w druku w Bibliotece Etnografii Polskiej.

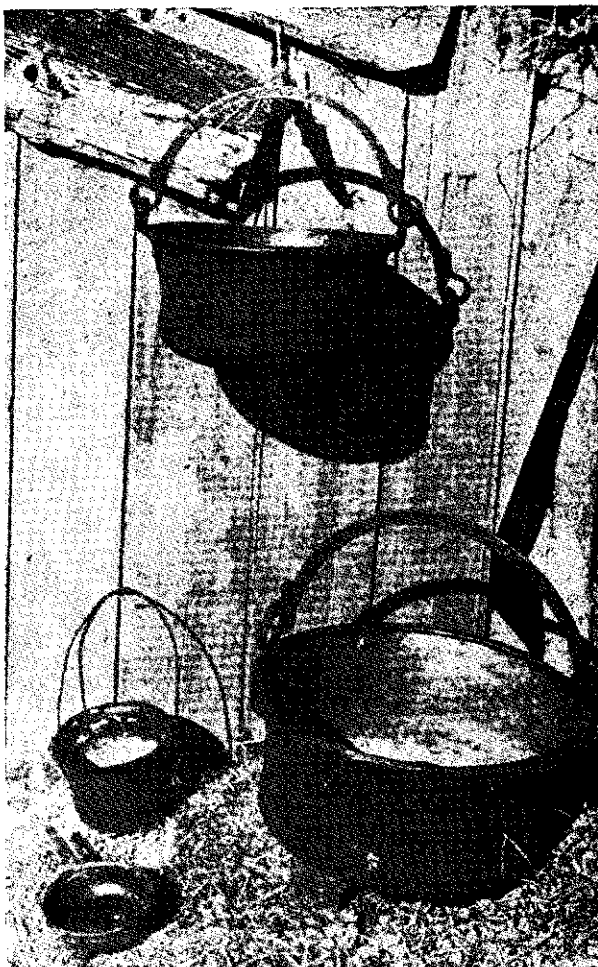
Opracowanie drugie ma charakter monografii obejmującej całość zagadnień związanych z pasterstwem. Jest złożone do druku jako jedna

z wielu prac składających się na zbiorowe wydawnictwo poświęcone organizacji pasterstwa, redagowane przez prof. W. Antoniewicza.

Praca składa się z trzech części: 1. Gospodarcze podstawy pasterstwa (ilustrowane szeregiem tablic i zestawień); 2. Tradycyjna organizacja pasterstwa. Opis życia na pastwisku z rozbiorem na zajęcia sezonowe (sianokosy), z uwzględnieniem działu i organizacji pracy; 3. Społeczne podstawy pasterstwa.

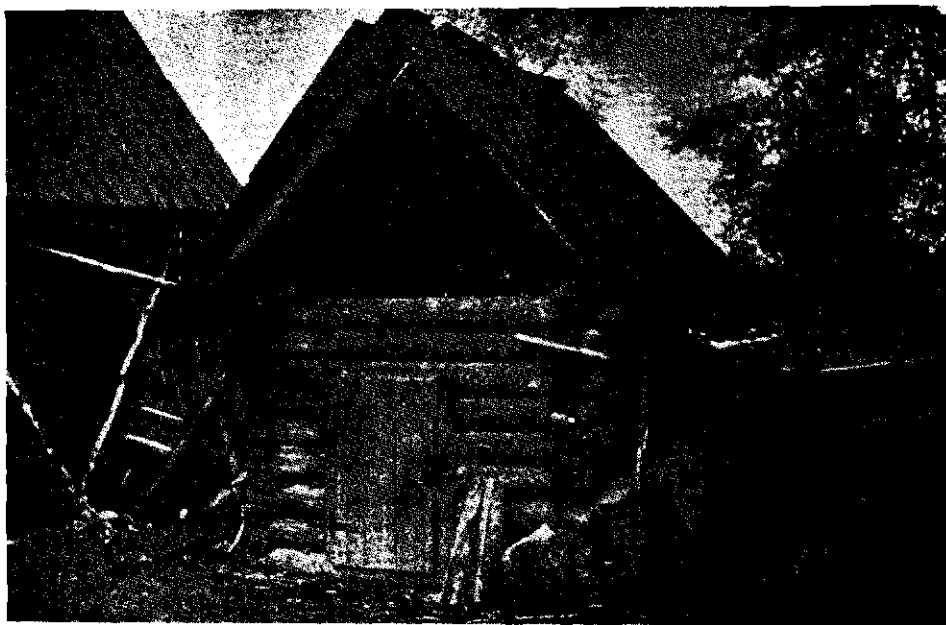
W części pierwszej, omawiającej pasterstwo jako zajęcie główne lub dodatkowe, zwrócono uwagę na pasterstwo wśród innych zajęć zarobkowych, w związku z tym na pochodzenie społeczne juhasów i baców, podział pracy w rodzinie pasterskiej, wdrażanie do zawodu pasterskiego i rody baczowskie. W części drugiej, dotyczącej pasterstwa w życiu wsi, omówiono stosunek do zawodu pasterza, rolę i związek terenów wypasu z życiem wsi, wpływ pasterstwa na życie rodziny. Praca powyższa jest na ukończeniu.

Na marginesie pracy monograficznej przy opracowywaniu zagadnienia serów owczych zwrócono uwagę na typy foremek na sery, zwłaszcza w kształcie zwierząt i motywów zdobniczych z parzenic. Zagadnienie to opracowano w oparciu o własne badania i zbiory Muzeum Tatrzańskiego w formie krótkiego artykułu (10 ss. maszynopisu).

Ryc. 38. Sprzęt baczowski: kotły, garnek żelazny i rynka używana „na szalasio”. Ciche, pow. Nowy Targ

Fot. W. Tomaszklewicz

Ryc. 39. Owczarnia — budynek do zimowania owiec we wsi Ciche, pow. Nowy Targ

Fot. W. Tomaszewicz

Trzecia z referowanych prac opartych na badaniach podhalańskich ma być materiałową monografią hodowli na Podhalu. W chwili obecnej zebrano już około 75% materiałów terenowych (ryc. 39). Dokonano pracy wstępnej, polegającej na podziale tematycznym materiału terenowego. Ponadto zebrano dane statystyczne do rozwoju hodowli na Podhalu w przeszłości, w okresie międzywojennym i powojennym (z publikacji i archiwum Głównego Urzędu Statystycznego).

MARIA MISIŃSKA

Z BADAŃ NAD TKACTWEM WE WSI RZECZYCY W POW. RAWSKO-MAZOWIECKIM

Badania nad tkactwem ludowym w Rzeczycy prowadzone były w latach 1954—1955 i trwały łącznie około 2 miesięcy. Jako punkty kontrolne uwzględniono kilkanaście wsi w okolicy Rzeczycy.

Na badanym terenie tkactwo ludowe do II wojny światowej zaspokajało prawie całkowicie zapotrzebowanie miejscowej ludności, toteż prace związane z tkaniem i obróbką surowców były bardzo absorbujące i zajmowały kobietom wiejskim wiele czasu. Umiejętność przedzenia i tkania była uważana w tym czasie za niezbędną i rzadko zdarzało się, żeby kobieta wiejska jej nie posiadała.

Poza znaczeniem gospodarczym tkactwo wiejskie odgrywało również poważną rolę w życiu społecznym wsi, gdyż większość prac z nim związanych wykonywały kobiety zespołowo. Do takich prac prócz pielenia, rwania, międlenia i tarcia lnu należało jako praca o charakterze wybitnie towarzyskim również przedzenie, dla którego gromadziły się kobiety w zimowe wieczory, uprzyjemniając sobie czas pogawędką i śpiewem. Do dziewcząt przychodzili chłopcy i pracy towarzyszyły często zaloty i zabawa.

Len i wełna, stanowiące główne surowce w tkactwie ludowym, są uzyskiwane i obrabiane na miejscu. Obróbka lnu polega na moczeniu lub roszeniu, międleniu, tarcu i czesaniu; obróbka wełny na zgręplowaniu w gręplarni. Do przedzenia używano dawniej wrzeciona i przędzy, w ostatnich dziesiątkach XIX w. wprowadzono kołowrotek, który obecnie znajduje się w powszechnym użyciu. Tkanie na warsztacie odbywa się przy użyciu 2 lub 4 nicielnic, zwykle jednak druga para nicielnic zastępowana jest tkaniem *pod deskę* lub iglicowaniem. Najczęściej stosowany jest splot płócienny i splot rypsu płóciennego, a na tkaniny dekoracyjne, nieubraniowe — przetykania. Z innych technik tkackich występowała tu do I wojny światowej technika tkania pasów siatkowych, w której splot uzyskuje się przez przeplatanie nici palcami, oraz technika tkania na deseczkach tkackich, stosowana do dzisiaj.

W tkaninach ubraniowych występuje obecnie wyłącznie kompozycja pasowa. W ciągu kilkudziesięciu lat podlegała ona kilkakrotnym zmianom, przechodząc do coraz większego bogactwa kolorów i coraz większego urozmaicenia. Obecnie kompozycja charakterystyczna dla Rzeczy cy występuje w sąsiednich wsiach w promieniu kilkunastu kilometrów i wykazuje tendencję do zwiększania swego zasięgu, przyjmując się we wsiach, gdzie strój ludowy jeszcze się zachował.

Po II wojnie światowej tkactwo ludowe traci swoje dawne znaczenie. Wpływają na to przyczyny zarówno gospodarczej, jak i społecznej natury. Uprzemysłowienie kraju i odpływ ludności wiejskiej do miasta powoduje konieczność porzucania zajęć wymagających dużo czasu a mało dochodowych, z drugiej strony dążenie do zacierania różnic społecznych prowadzi do zarzucania tradycyjnego stroju, a wraz z tym zanika potrzeba wykonywania tkanin własnej roboty.

W Rzeczy cy, podobnie jak w kilku innych wsiach woj. łódzkiego, powstał w 1952 r. Zespół Tkactwa Regionalnego, który wykorzystuje wysokie walory artystyczne tkactwa ludowego, opierając swą pracę na tradycyjnych miejscowych wzorach.